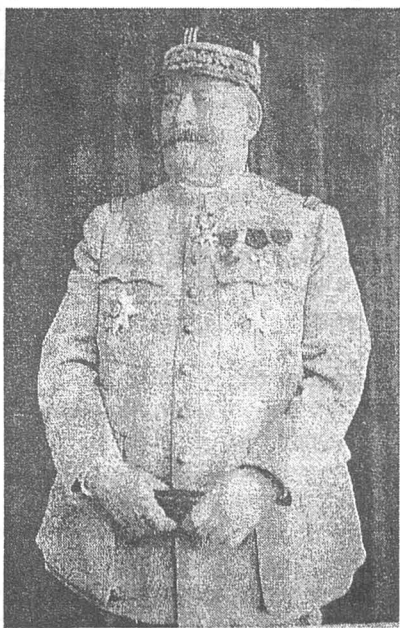

GENERALUL HENRI-MATHIAS BERTHELOT.
CORESPONDENȚĂ INEDITĂ (1919-1920)

MARIA GEORGESCU*

Personalitatea generalului Henri-Mathias Berthelot (1861-1931), activitatea sa benefică în fruntea Misiunii militare franceze în România în primul război mondial (octombrie 1916-martie 1918), precum și consecvența cu care a acționat în apărarea

Generalul Henri-Mathias Berthelot

cauzei românești în vestul Transilvaniei, în cadrul celei de-a doua misiuni în Balcani (noiembrie 1918-mai 1919) și-au găsit o amplă reflectare în istoriografia română și franceză¹. Cu toate acestea, arhivele ne dezvăluie în continuare mărturii inedite ce întregesc portretul celui pe care generalul Gurko, unul dintre comandanții armatei ruse care au luptat pe frontul din România, l-a numit în ianuarie 1918 „plus Roumains que les Roumains eux-mêmes”². Această caracterizare se datora energiei și tenacității cu care generalul Berthelot a susținut interesele românilor și a știut să le inspire încredere în momentele de grele încercări. Pentru români el devenise „Tata Berthelot”, mai ales după bătăliile din vara anului 1917, când militarii francezi au luptat și s-au sacrificat alături de soldații și ofițerii români.

Absolvent al Școlii Speciale Militare de la Saint-Cyr (1883) și al Școlii Superioare de Război din Paris (1890), cu practică în Algeria

* Universitatea din Pitești.

¹ Vezi, pe larg: *Général H. M. Berthelot. Quatre-vingts ans après la Mission français en Roumanie*, Bucarest, 1997; *La présence française en Roumanie pendant la Grande Guerre (1914-1918)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1997; Jean-Noël Grandhomme, *Le Général Berthelot et l'action de la France en Roumanie et en Russie méridionale (1916-1918)*, Château de Vincennes, 1999; Gheorghe Nicolescu, *Relații româno-franceze în anii primului război mondial. Misiunea H. M. Berthelot (1916-1918)*, Editura Universității din Pitești, 2005 etc.

² Comte de Saint-Aulaire, *Confessions d'un vieux diplomate*, Paris, 1953, p. 368.

(1883-1885) și în corpul expediționar din Tonkin (1885-1887), ocupând funcții înalte în Statul Major General francez (1911-1914), Berthelot a urcat treptele ierarhiei militare până la gradul de general de divizie (1914). A fost principalul colaborator al generalului (viitorul mareșal) Joseph Joffre, comandantul șef al armatei franceze, la elaborarea planurilor de operații cu care Franța s-a angajat în „Marele Război”. În calitate de comandant de divizie și de corp de armată a luptat în bătăliile de la Marna I (septembrie 1914), de la Soissons (12-14 ianuarie 1915), de pe Somme și de la Artois ori de la Argonne și de la Champagne (din 1915), distingându-se cu deosebire la apărarea Verdunului (12 martie-10 iunie 1916). Generalul Berthelot se făcuse remarcat nu numai prin calități de organizator și comandant militar, dar și prin mintea sa ascuțită și cultura sa vastă ori prin ușurință cu care se adapta la situații dificile. Aceste însușiri i-au permis în cursul carierei să se apropie de înalte personalități politice și militare ale vremii. Așadar, Franța a ales ca șef de misiune în România pe unul dintre cei mai buni generali ai săi, ceea ce a contribuit decisiv la realizarea unei colaborări politico-militare inteligente și eficace cu repercusiuni pozitive pentru închegarea și întărirea relațiilor româno-franceze ce vor dăinui în timp.

Generalul Berthelot și experții militari care-l însoțeau au sosit pe frontul român în octombrie 1916 pentru a sprijini armata română într-un moment de criză, datorat eșecurilor sale ca urmare în mare parte a precarei sale pregătiri de luptă, dar și a nerespectării de către forțele aliate a promisiunilor făcute. Prezența Misiunii militare franceze atesta interesul pe care Aliații îl purtau frontului românesc, reconsiderării locului și rolului României în strategia Antantei. Generalul Berthelot era trimis de generalul Joffre pentru a servi în primul rând interesele Franței și aducea cu el experiența Înaltului Comandament francez după doi ani de război. La plecare, generalul Joffre i-a spus: „Votre mission là-bas sera ce que vous la saurez faire. La Russie ne vous verra pas venir d'un bien bon oeil. Quant aux Roumains, le rôle de conseiller est toujours bien délicat, il faut avant tout gagner leur confiance et leurs coeurs”³.

Sosirea generalului Berthelot la Cartierul General al armatei române de la Periș a fost percepută ca o salvare de regele Ferdinand și de regina Maria, de oamenii politici și de militarii români (excepție făcând generalul Alexandru Averescu). În același timp, Misiunea Berthelot era privită ca o contrapondere față de influența rusă pe care împrejurările o impuneau tot mai mult în zonă și de care primul-ministru Ion I. C. Brătianu avea toate motivele furnizate de istorie să o trateze cu multă precauție.

În pofida faptului că a fost surprins neplăcut de unele aspecte ale realității românești cu care s-a confruntat de la început, ceea ce l-au făcut să spună pe bună dreptate că românii sunt „admirabil de dezorganizați”, generalul Berthelot a înțeles și înțelegând a susținut fără rezervă cauza pentru care a intrat și a luptat România în marea conflagrație mondială. A consiliat Marele Cartier General român în vederea angajării bătăliei pentru București (noiembrie-decembrie 1916), a contribuit în primăvara anului 1917 la reorganizarea armatei române retrasă în Moldova și la elaborarea planurilor de operații contra armatelor Puterilor Centrale în vederea bătăliilor de la Porțile Moldovei pentru apărarea teritoriului, desfășurate în vara aceluiași an, la care au participat și militarii francezi. S-a aflat alături de România și în toamna anului 1918, când în calitate de comandant al Armatei de Dunăre a operat

³ Général Pétin, *Le drame roumain 1916-1918*, Paris, 1932, p. 18-19.

joncțiunea cu armata română care a reintrat în război în noaptea de 9 spre 10 noiembrie 1918 alături de Aliați, contribuind apoi la curățirea teritoriului românesc de trupele inamice.

Dincolo de faptul că a acționat în interesul Franței, ceea ce în fond era firesc, și că în acest sens a sprijinit în 1918 și ideea „triumghiului morții” (Iași-Vaslui-Huși) ce ar fi condus la zdrobirea în întregime a armatei române doar ca trupele germane să fie reținute în Moldova, chiar dacă a văzut România ca pe o posibilă colonie franceză cu o populație de 15 milioane de oameni, generalul Henri-Mathias Berthelot a iubit pe români și România. Acest lucru s-a văzut mai ales în momentele de grea cumpănă, când a acționat energic, realizând un real suport material și moral pentru armata română și comandamentul ei, rămânând un prieten de nădejde al României la a cărei întregire a contribuit pe plan militar și diplomatic.

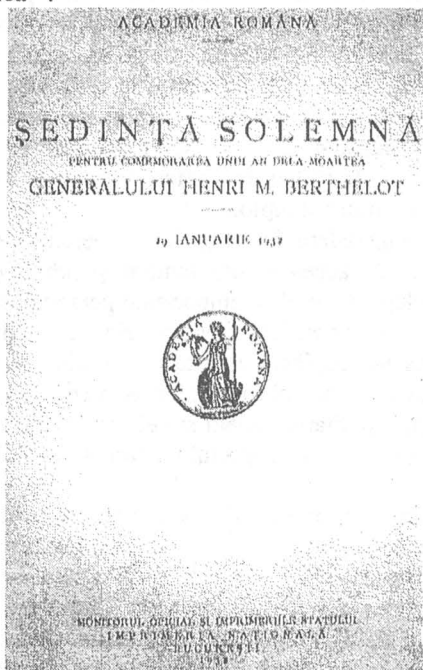
Așadar, primit cu o încredere de netăgăduit, generalul Berthelot a confirmat la rândul său aceste speranțe. De aceea a fost admirat și iubit de marea majoritate a românilor, de la simpli soldați sau civili la importante personalități politice și militare. Dar s-a lovit și de adversități puternice, precum cele venite din partea generalului Alexandru Averescu, căruia i-a displicut amestecul ofițerilor francezi în atribuțiile și luarea deciziilor Marelui Cartier General român. De asemenea, au existat și neînțelegeri ori momente tensionate între militarii români și cei din Misiunea franceză, care n-au știrbit însă buna colaborare de fond și respectul cu care generalul Berthelot și experții săi au fost înconjurați de români.

Pentru meritele aduse națiunii române și armatei sale, Parlamentul refugiat la Iași i-a acordat generalului Berthelot, în ședința solemnă din 21 mai 1917, cetățenia de onoare a României, iar la 5 iunie 1926 Academia Română l-a ales în unanimitate membru de onoare. Ca semn de mulțumire adus „națiunii române pentru toate mărturiile de recunoștință și de afecțiune” ce i s-au arătat, generalul Berthelot a lăsat Academiei Române, prin testament, domeniul dăruit de statul român prin legea specială din 22 octombrie 1922, în județul Hunedoara, la Fărcădin, localitate ce-i va purta numele, precum și sumele în numerar depuse pe numele său la Banca „Marmorosch Blanc” sau în sucursalele ei. Din această donație urma să se constituie „Fondul General Berthelot”, folosit de Academia Română pentru atribuirea anuală de burse și premii. Bursele erau date fie pentru studii sau cercetări într-o universitate franceză, fie pentru cheltuieli de întreținere pentru completarea de studii într-o mare școală franceză civilă sau militară. Beneficiarii urmau a fi aleși de înaltul for științific „din rândul tinerilor ofițeri sau candidați pentru cariera armelor, fie dintre fiii și fiicele ofițerilor în activitate sau în retragere, fie dintre fiii și fiicele ai căror ascendenți au murit pentru realizarea unității naționale române”⁴. În prezent, Academia Română a reintrat în folosința proprietății donate de generalul francez, al cărui nume a fost dat și unei străzi centrale din București.

Admirația și recunoștința cu care românii l-au răsplătit a fost adesea evocată în publicistica vremii. Popularitatea de care s-a bucurat în turneul făcut în Transilvania și Banat în perioada 22 decembrie 1918-3 ianuarie 1919 a fost covârșitoare. De aceeași primire triumfală a avut parte și în cursul călătoriei în Transilvania din primăvară, ce a

⁴ Dorina N. Rusu, *Istoria Academiei Române în date (1866-1996)*, Editura Academiei Române, București, 1997, p. 244; textul integral al testamentului este publicat de Jean-Noël Grandhomme, *op. cit.*, p. 1034-1037.

marcat sfârșitul celei de-a doua misiuni în România. Răspunzând telegramelor primite cu ocazia acestei ultime vizite, generalul Berthelot scria la 7 mai 1919: „Mulțumindu-vă pentru binevoitoarea dv. atenție, vă asigur că voi purta totdeauna un deosebit interes cauzei române care-mi este așa de simpatică. Nu părăsesc România Mare decât lăsând aici o parte din inima mea”⁵.

După război, generalul Berthelot a fost numit guvernator militar la Metz (1919-1922) și la Strasbourg (din 1923) și membru în Consiliul Superior de Război (1920-1926). A avut în continuare relații apropiate cu Casa Regală, cu Ion I. C. Brătianu, cu generalul C. Prezan, cu Ștefan Cicio-Pop, dar mai ales cu generalul Radu R. Rosetti, relații pe care le-a întreținut prin vizite și prin scrisori până la sfârșitul vieții.

Prietenia cu generalul Radu R. Rosetti n-a fost deloc întâmplătoare pentru că pe cei doi i-au legat multe fapte și simțăminte comune. Au lucrat în deplină armonie fie în cadrul întrunirilor de lucru ale Înaltului Comandament român în toamna anului 1916, când locotenent-colonelul Rosetti conducea Biroul Operații, fie în statul major al Armatei 5 franceze și al Armatei Aliate de Dunăre (septembrie 1918-februarie 1919), ambele comandate de Berthelot, când colonelul Rosetti îndeplinea și misiunea de ofițer de legătură între Aliați și guvernul român. Serioși și deschiși ca fire, inteligenți și cultivați, joviali și gurmanzi, cooperarea dintre Berthelot și Rosetti s-a bazat pe stimă și respect reciproc, transformându-se treptat într-o prietenie durabilă. Nu a fost dificil să se apropie pentru că făceau parte din aceeași familie spirituală, caracterizată prin devotament pentru slujirea unei cauze comune, cu toate că fiecare urmărea realizarea intereselor proprii țări.

⁵ Biblioteca Academiei Române, *Colecția Manuscrise*, Arhiva General Radu R. Rosetti, XVI, varia 6.

Iată cum îl descria generalul Rosetti în amintirile sale pe generalul Berthelot: „Ca fizic, o namilă de om atât de înalt încât nu se băga de seamă cât de gros era și atât de gros încât înălțimea sa părea mai mică decât era în realitate. În proporție cu talia sa era și pofta sa de mâncare, neegalată, după cunoștința mea, decât de acele ale generalului Traian Moșoiu și intendentului V. Cuzen. Un cap mare rotund cu ochi albaștri și un mic barbișon completau înfățișarea sa [...]. Era înzestrat cu o memorie fenomenală și cu o judecată rece. Muncitor, era de o meticulozitate deosebită și cerea precizie în toate. Nu se lăsa niciodată deznădăjduit, fondul caracterului său fiind un constant și sănătos optimism [...]. Ne-a fost un leal fără a înceta de a avea mai ales în inimă cauza țării sale. Cine ar putea să-i facă o vină din această pricină?⁶”

Casa prietenului din București i-a fost totdeauna deschisă și pusă la dispoziție, iar una dintre fiicele generalului Rosetti (Safta Varlam) povestește cât de măndre erau - copii fiind - când la poarta lor poposea mașina lui Berthelot. De altfel, generalul Rosetti a fost cel căruia Berthelot i-a încredințat spre lectură caietele sale de memorii și i-a lăsat executorul testamentar al donațiilor făcute Academiei Române, după moartea sa (28 ianuarie 1931, Paris). Era un gest normal, deoarece pe lângă o carieră militară strălucită, generalul Radu R. Rosetti se distinsese deja și printr-o prodigioasă activitate pe tărâmul științei și culturii, ca cercetător al istoriei și artei militare românești. Rezultatele sale științifice îl impuseseră de pe atunci printre elitele intelectuale ale țării și i se recunoscuseră și oficial prin primirea sa în Academia Română la 4 iunie 1927 ca membru corespondent (din 1934 va deveni membru titular).

Correspondența purtată între cei doi, păstrată în arhiva personală a generalului Rosetti, de la Cabinetul de manuscrise a Bibliotecii Academiei Române, furnizează mărturii ale comuniunii spirituale ce se crease între cei doi foști camarazi de arme. Am selectat spre publicare trei scrisori ale lui Berthelot din perioada în care era comandant al orașului Metz, iar Rosetti era atașat militar la Londra (iulie 1919-octombrie 1920), în perioada în care se derula Conferința de Pace de la Paris. Pe lângă schimburi normale de amabilități și felicitări cu diverse prilejuri, ei se țineau permanent la curent cu evenimente petrecute în viața fiecăruia, pe plan personal sau profesional. Totodată erau preocupați în egală măsură de evoluția situației politice dar și militare pe plan internațional, în condițiile în care Rusia Sovietică era în plin război civil. Problemele abordate întăresc dovezile de interes pe care generalul francez îl păstra față de România, fiind la zi cu ceea ce se petrecea pe scena politică de la București și în general în societatea românească. Generalul Berthelot se informa în principal din publicația de limbă franceză „L'Indépendance Roumaine” pe care o primea regulat din țară. Observăm că își menținea antipatia pentru Averescu, dar și pentru Marghiloman și susținătorii acestora, displăcându-i faptul că erau încă prezenți în viața politică. Fiind la curent cu activitatea lui Rosetti la Londra de contracarare a acțiunii de propagandă și a celei diplomatice a ungarilor, deosebit de active și ofensive, înaintea semnării Tratatului de pace de la Trianon (4 iunie 1920), generalul Berthelot atenționa asupra acestui aspect, dovedind în continuare aceeași atitudine de responsabilitate și dăruire pentru realizarea unității națiunii române.

Ca orice militar, generalul Berthelot și-a servit cu devotament țara. Misiunea

⁶ General Radu R. Rosetti, *Mărturisiri (1914-1919)*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Maria Georgescu, Editura Modelism, București, 1997, p. 134-135.

delicăță primită de la generalul Joffre în octombrie 1916 de a consilia cu devotament comandamentul român și de a câștiga încrederea și inima românilor și-a îndeplinit-o cu succes, înțelegând importanța strategică a României atunci, dar și în viitor pentru securitatea Franței și în general pentru securitatea europeană. Încrederea și simpatia au fost reciproce. România, la rândul său, a apreciat și a mizat în continuare pe sprijinul Franței, al cărui reprezentant de excepție a fost generalul Berthelot. Personalitatea sa a contribuit mult la consolidarea apropierii dintre cele două națiuni.

1) 17 decembrie 1919, Metz. Scrisoare a generalului Henri-Mathias Berthelot, guvernator militar la Metz, adresată colonelului Radu R. Rosetti, atașat militar al României la Londra, conținând informații de ordin politic și personal.

„Général Berthelot

Metz, 17 Décembre 1919

Gouverneur de Metz

Mon cher ami,

Je trouve, en rentrant de Strasbourg, ou j'avais été convoqué pour une réunion du Conseil Supérieur d'Alsace et de Lorraine, votre télégramme du 14 courant. Malgré ce retard, vous m'excuserez de ne pas répondre télégraphiquement à votre demande, et vous en comprenez certainement les motifs.

Vous connaissez ma répugnance à entrer dans les polémiques avec des professionnels de la politique. Leurs déclarations publiques ne sont généralement faites que pour la galerie et dans un but bien particulier et souvent momentané. Ce qui fait aussi que leur opinion change avec les intérêts qu'ils poursuivent. Ce qui fait aussi que l'opinion publique estime à leur juste valeur toutes les déclarations de cet ordre.

En ce qui concerne les déclarations que vous visez particulièrement, les faits suffisent à prouver les intentions, et s'il en était besoin, il n'y aurait qu'à relire les déclarations de Polivanof publiées dans le courant de l'année dernière. J'estime donc que le mieux est encore de laisser dire. Les discours ne changent rien aux événements, et les événements sont assez probants.

Je trouve en même temps votre lettre du 12 Décembre et je vous en remercie. Je suis en peu au courant de ce qui se passe en Roumanie, tant par „L'Indépendance Roumaine” que par les lettres d'ami que je reçois. J'ai su notamment que M. Iorga était Président de la Chambre. Celà a dû faire écumer Aversesco!

J'ai reçu du Roi un mot très gentil, répondant à celui que j'avais envoyé à l'occasion du 1-er Décembre.

A Strasbourg, j'ai trouvé le Général Mittelhauser qui revient de Tcheco-Slovaquie pour quelques jours et qui m'a parlé des Hongrois en termes que vous comprendrez. Il estime que ces gens jouent un double rôle et qu'il faut s'en méfier sérieusement, et il pense comme vous que la politique de nos alliées, et en particulier de Troubridge, est partielle au delà de toute expression.

Je compte prendre quelques jours de permission pour aller passer en famille les fêtes de Noël. Je partirai samedi 20 Décembre et rentrerai le 1 juste pour les réceptions du Jour de l'an. Je vais dans le midi de la France et j'appréhende les trajets en chemin de fer qui sont en ce moment bien lents et fort irréguliers.

Croyez, mon cher ami, à mes sentiments cordialement dévoués.

H. M. Berthelot⁷.

⁷ Biblioteca Academiei Române, *Colecția Manuscrise*, Arhiva General Radu R. Rosetti, XVII, varia 1, f. 312.

2) 3 ianuarie 1920, Metz. Scrisoare de felicitare a generalului Henri-Mathias Berthelot, guvernator militar la Metz, adresată colonelului Radu R. Rosetti, atașat militar al României la Londra, cu ocazia Anului Nou.

„Général Berthelot
Gouverneur de Metz

Metz, 3 Janvier 1920

Mon cher Rosetti,

Merçi de votre lettre du 21 Décembre et de vos bons souhaits. Acceptez aussi je vous pris mes meilleurs voeux pour vous et pour vos enfants à l'occasion de cette nouvelle année 1920.

Avant mon départ en permission, j'ai reçu par l'intermédiaire de M. Catargi un télégramme très chaleureux du Roi répondant à celui que je lui avais adressée à l'occasion de l'anniversaire du 1 Décembre. Il y a joint une caissette de cigarettes qui renouvellent ma provision et me permettent de régaler ceux qui me font le plaisir de s'asseoir à ma table.

Je suis rentré mercredi soir à Metz après une absence de dix jours dont j'ai passé la plus grande partie en chemin de fer. Mais les services commencent à mieux fonctionner et je n'ai pas eu de retard sur les horaires prévus. J'ai eu aussi le plaisir de trouver des rayons de soleil dans le midi, ce qui nous change un peu du nord et de l'est de la France, où il a plu à torrents depuis trois semaines. Ici même, le Moselle a débordé et causé quelques dégâts qui seront heureusement plus vite réparés que ces des boches.

Je reçois toujours régulièrement „L'Indépendance roumaine” qui me tient au courant des affaires de là-bas et me permet de suivre les séances du Parlement. Je trouve cependant extraordinaire que les Averesco et les Marghiloman aient encore l'influence!

Ici, tout est au calme. Dans une dizaine de jours la période électorale se terminera par le choix de sénateurs. Cela se passera avec la même tranquillité que pendant les jours passés.

Mon cousin Marcel Berthelot, qui vous avez connu en Roumanie, et qui est démobilisé maintenant, est affecté à la maison économique française à Berlin et y est arrivé dernièrement. Il me donne des renseignements sur l'état d'esprit en Allemagne. Il croit qu'il est toujours prudent de les surveiller, mais qu'il sont bien incapables de reprendre une lutte quelconque.

Croyez, mon cher Rosetti, à mes sentiments de toujours vive et fidèle amitié.

H. M. Berthelot⁸.

⁸ Biblioteca Academiei Române, *Colecția Manuscrise*, Arhiva General Radu R. Rosetti, XVII, varia 1, f. 390-391.

3) 19 februarie 1920, Metz. Scrisoare a generalului Henri-Mathias Berthelot, guvernator militar la Metz, adresată colonelului Radu R. Rosetti, atașat militar al României la Londra, conținând informații asupra evoluției situației militare în Rusia Sovietică.

„Général Berthelot
Gouverneur de Metz

Metz, 19 Février 1920

Mon cher ami,

J'ai bien reçu votre lettre du 12 et les documents du „Manchester Guardian” que vous avez eu l'amabilité de m'envoyer. Je suis en train de me les faire traduire et je ne suis nullement surpris de l'état d'esprit de Denikine. Vous vous rappelez ce que je vous ai dit souvent à Bucarest de nos relations avec les volontaires. Ces gens continuent à n'avoir rien appris, ni de la guerre, ni de la révolution. Aussi leur échec n'a surpris que ceux qui ne les connaissent pas. Je l'avais dit en France au moment où le sus-dénotmé était au nord de Koursk, mais toute le monde me regardait comme un bolchévick quand je disais ma méfiance de ces prétendus rénovateurs de la Russie.

La date du diner franco-roumain n'est pas encore fixée. Je verrai un de ces jours à Paris Gazeilles qui s'en est chargé. Vous serez prévenu dès que ce sera fait. En attendant, achevez de vous soigner pour pouvoir faire un déplacement sans risque.

Je reçois ce matin la photographie du Général Greenly, mais je ne connais pas son adresse pour lui envoyer un mot de remerciement. La connaissez vous? Si oui, vous seriez bien aimable de me la communiquer.

Bien cordielement à vous,
H. M. Berthelot⁹.

GENERAL HENRI-MATHIAS BERTHELOT. INEDITED CORRESPONDENCE (1919-1920)

Abstract

In this paper the author puts in the scientific circulation three letters addressed to General Henri-Mathias Berthelot when he was commander of Metz, to Colonel Radu Rosetti, military attaché in London, containing political and private information. The correspondence between the two persons is preserved in the private archive of General Rosetti, from the Cabinet of Manuscripts of the Library of the Romanian Academy. It offers testimonies about the spiritual communion created between the two brothers in arms.

⁹ Biblioteca Academiei Române, *Colecția Manuscrise*, Arhiva General Radu R. Rosetti, XVIII, varia 1, f. 22.